

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ
ЯК ЧИННИКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ
ЗАХІДНОЇ І СХІДНОЇ МОДЕЛЕЙ
ВИЩОЇ ОСВІТИ

Марченко Олена

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

DOI: [10.32540/2071-1476-2021-2-085](https://doi.org/10.32540/2071-1476-2021-2-085)

Annotation

Introduction. The issue of the distinctive features of the two educational systems related to the Western and Eastern civilizational dimensions has always attracted the attention of researchers, in particular, regarding the polarity of approaches to management, financing and scientific and methodological support in this area. This is evidenced by the studies of such foreign experts as R. Borck, M. Wimbersky, 2014; J.T. Lee 2015; S. Zhou, Ch. Monit, 2017; G.J. Borjas, K. B. Doran, & Y. Shen, 2018; N. Zimpher, 2021. Among domestic researchers of this problem, O. Nitenko, 2015; I. Sikorskaya, 2016; M. Debic, 2018; N. Moskalenko, 2020. Based on the trends in the development of higher education in the modern globalized world, complex studies of the prospects of higher education in the discourse of "dialogue of cultures" (according to V. Bibler), the mutual influence of various national models of educational activity are becoming increasingly important.

Using the example of individual countries, conditionally referred to in this article as "polar" groups, traditional ideas about Western and Eastern educational models will be refuted and the current directions of transformation of higher education will be substantiated. Will these transformations result in a universal and at the same time effective system of higher education, and will this help to solve the problem of harmonization in the space of education of spiritual and material principles, with the growing dehumanization of society? What role does the field of physical culture and sports play in these processes? Finding answers to these questions is a priority for this study.

Hypothesis of research: the transformation of Western and Eastern models of higher education has a "mirror" character: the features of one model in modern conditions become characteristic of another; the branch of physical culture and sports is a unifying center for various educational traditions, which makes possible a "dialogue of cultures" in a dynamically changing global world.

Purpose of the research: comparative analysis of modern trends in management, financing and quality assurance of higher education in Western and Eastern countries, substantiation on this basis of the determining role of physical culture and sports in the harmonization of educational systems at the international and national levels.

Research methods: For a comparative analysis of modern models of higher education, the experience and indicators of the development of this industry in 13 countries of Western Europe, South and North America, and the southeastern region of Asia were studied. The study used data from the Human Development Index (HDI) by Country, 2020, as well as indicators from the Ranking of the best universities in the world.

Results. The key trends in the transformation of the Western and Eastern systems of higher education in the modern globalized world have been identified and substantiated, namely, the search for a balance 1) between public and private funding of higher education institutions; 2) between the mass character and quality of higher education; 3) between internationalization and "closedness" of educational systems. The author proves that the system of physical culture and sports, regardless of the national dimension, is today a model of productive dialogue and harmonious coexistence of different cultures on the basis of common universal values.

Conclusions. Comparison of the eastern and western models made it possible to reveal deep transformations in their essence. Those signs that traditionally characterized the formation of the Eastern model - elitism, "isolation", the

inviolability of traditions, appeal to spiritual foundations - in modern conditions are already more inherent in the Western educational model. At the same time, mass character, internationalization and total technicalization, which were previously associated with Western-style higher education, are today the defining trends for the development of educational systems in the East. The system of physical culture and sports in the conditions of higher education institutions of both models is an example of a center where there is a harmonization of western and eastern educational cultures.

Key words: Western and Eastern higher education, physical culture and sports, public and private spending on education, socio-cultural and economic factors in the transformation of higher education.

Анотація

Вступ. Питання відмінності двох освітніх систем, що належать до західного і східного цивілізаційного вимірів, завжди привертало увагу дослідників, зокрема у контексті полярності підходів до управління, фінансування та науково-методичного забезпечення. Про це йде мова у дослідженнях таких зарубіжних фахівців, як R. Borck, M. Wimbersky, 2014; J.T. Lee, 2015; S. Zhou, Ch.Monit, 2017; G.J. Borjas, K. B. Doran, & Y. Shen, 2018; N. Zimpher, 2021. Серед вітчизняних дослідників означеної проблематики слід відзначити О. Нітенко, 2015; І. Сікорську, 2016; М. Дебич, 2018; Н. Москаленко, 2020. З огляду на тенденції розвитку вищої освіти в сучасному глобалізованому світі, все більшої актуальності набувають комплексні дослідження перспектив вищої школи у дискурсі «діалогу культур» (за В.Біблером), взаємовпливу різних національних моделей освітньої діяльності.

На прикладі окремих країн, умовно віднесених у цій статті до двох «полярних» груп, буде спростовано традиційні уявлення про західну і східну освітні моделі й обґрунтовано актуальні напрями трансформації вищої школи. Чи з'явиться внаслідок цих трансформацій універсальна і водночас дієва система вищої освіти, і чи дозволить це вирішити проблему гармонізації у просторі освіти духовного і матеріального, при наростаючій дегуманізації суспільства? Яку роль у цих процесах відіграє галузь фізичної культури і спорту? Пошук відповідей на ці питання є пріоритетним для цього дослідження.

Гіпотеза дослідження: трансформація західної і східної моделей вищої освіти має «дзеркальний» характер: ознаки однієї моделі в сучасних умовах стають характерними для іншої; галузь фізичної культури і спорту є об'єднуючим осередком для різних освітніх традицій, що уможлиблює «діалог культур» у динамічно змінюваному глобалізованому світі.

Мета дослідження: порівняльний аналіз сучасних трендів в управлінні, фінансуванні і забезпеченні якості вищої освіти у країнах західного і східного зразка, обґрунтування на цій основі визначальної ролі фізичної культури і спорту в гармонізації освітніх систем на міжнародному і національному рівнях.

Матеріал і методи. Для компаративного аналізу сучасних моделей вищої освіти було вивчено досвід і показники розвитку цієї галузі у 13 країнах західної Європи, південної і північної Америки, південно-східного регіону Азії. У ході дослідження було використано дані Індексу людського розвитку Human Development Index (HDI) by Country, 2020, а також показники Рейтингу країн університетів світу.

Результати. Виявлено і обґрунтовано ключові тренди у трансформації західної і східної систем вищої освіти у сучасному глобалізованому світі, а саме, пошук балансу 1) між державним і приватним фінансуванням закладів вищої освіти; 2) між масовістю і якістю вищої освіти; 3) між інтернаціоналізацією і «закритістю» освітніх систем. Доведено, що галузь фізичної культури і спорту, не залежно від національного виміру, є на сьогодні взірцем продуктивного діалогу й гармонійного співіснування різних культур на ґрунті спільних загальнолюдських цінностей.

Висновки. Співставлення східної і західної моделей дозволило виявити глибинні перетворення в їх суті. Ті ознаки, які традиційно характеризували освіту східного зразка – елітаризм, «замкненість», непорушність традицій, звернення до духовних основ, – у сучасних умовах вже більше притаманні західній освітній моделі. Водночас масовість, інтернаціоналізація і тотальна технізація, які раніше асоціювалися із вищою освітою західного зразка, є на сьогодні визначальними трендами для розвитку освітніх систем на сході. Система фізичної культури і спорту в умовах закладів вищої освіти обох моделей є прикладом осередку, де відбувається гармонізація західної і східної освітніх культур.

Ключові слова: вища освіта західного і східного зразка, фізична культура і спорт, державні та приватні витрати на освіту, соціокультурні та економічні фактори трансформації вищої освіти.

Аннотация

Введение. Вопрос отличительных особенностей двух образовательных систем, относящихся к западному и восточному цивилизационному измерению, всегда привлекал внимание исследователей, в частности

относительно полярности подходов к управлению, финансированию и научно-методическому обеспечению в этой сфере. Об этом свидетельствуют исследования таких зарубежных специалистов, как R. Borck, M. Wimbersky, 2014; J.T. Lee, 2015; S. Zhou, Ch.Monit, 2017; G.J. Borjas, K. B. Doran, & Y.Shen, 2018; N.Zimpher, 2021. Среди отечественных исследователей этой проблематики следует отметить О. Нитенко, 2015; И. Сикорскую, 2016; М. Дебич, 2018; Н. Москаленко, 2020 Исходя из тенденций развития высшего образования в современном глобализированном мире, все большую актуальность приобретают комплексные исследования перспектив высшей школы в дискурсе «диалога культур» (по В. Библеру), взаимовлияния различных национальных моделей образовательной деятельности.

На примере отдельных стран, условно отнесенных в этой статье к двум «полярным» группам, будут опровергнуты традиционные представления о западной и восточной образовательных моделях и обоснованы актуальные направления трансформации высшей школы. Появится ли в результате этих трансформаций универсальная и одновременно действенная система высшего образования, и позволит ли это решить проблему гармонизации в пространстве образования духовного и материального начал, при нарастающей дегуманизации общества? Какую роль в этих процессах играет сфера физической культуры и спорта? Поиск ответов на эти вопросы является приоритетным для этого исследования.

Гипотеза исследования: трансформация западной и восточной моделей высшего образования имеет «зеркальный» характер: признаки одной модели в современных условиях становятся характерными для другой; отрасль физической культуры и спорта является объединяющим центром для различных образовательных традиций, что делает возможным «диалог культур» в динамично изменяющемся глобализированном мире.

Цель исследования: сравнительный анализ современных трендов в управлении, финансировании и обеспечении качества высшего образования в странах западного и восточного образца, обоснование на этой основе физической культуры и спорта в качестве фактора гармонизации образовательных систем на международном и национальном уровнях.

Материал и методы. Для сравнительного анализа современных моделей высшего образования был изучен опыт и показатели развития этой отрасли в 13 странах западной Европы, южной и северной Америки, юго-восточного региона Азии. В ходе исследования были использованы данные Индекса человеческого развития Human Development Index (HDI) by Country, 2020, а также показатели Рейтинга лучших университетов мира.

Результаты. Выявлено и обосновано ключевые тренды в трансформации западной и восточной систем высшего образования в современном глобализированном мире, а именно, поиск баланса 1) между государственным и частным финансированием высших учебных заведений; 2) между массовостью и качеством высшего образования; 3) между интернационализацией и «закрытостью» образовательных систем. Доказано, что система физической культуры и спорта, независимо от национального контекста, является сегодня образцом продуктивного диалога и гармоничного сосуществования на почве совместных общечеловеческих ценностей различных культур.

Выводы. Сопоставление восточной и западной моделей позволило выявить глубинные преобразования в их сути. Те признаки, которые традиционно характеризовали образование восточного образца – элитаризма, «замкнутость», незыблемость традиций, обращение к духовным основам, – в современных условиях уже более присущи западной образовательной модели. В то же время массовость, интернационализация и тотальная технизация, которые ранее ассоциировались с высшим образованием западного образца, сегодня являются определяющими трендами для развития образовательных систем на востоке. Система физической культуры и спорта в условиях высших учебных заведений обеих моделей является примером гармонизации западной и восточной образовательных культур.

Ключевые слова: высшее образование западного и восточного образца, физическая культура и спорт, государственные и частные расходы на образование, социокультурные и экономические факторы трансформации высшего образования.

Вступ. Ментальна відмінність двох цивілізацій – західної і східної – традиційно виявлялася у ставленні людини до оточуючого середовища. Західна людина орієнтована на його активне перетворення і, відповідно, саме матеріальне виробництво стало причиною і рушієм розвитку цієї

цивілізації. Тоді як східна людина сприймає світ навколо себе, у першу чергу, як оболонку свого внутрішнього, духовного світу. Звідси споглядальний спосіб мислення, занурення у свої відчуття і переживання, бережливе ставлення до природи. Раціональне та ірраціональне – сутнісні ознаки,

що утворювали донедавна проти-лежні «полюси» цих двох цивілізаційних вимірів. Проте, в умовах сучасного поліфонічного і багатопольярного світу, де відбувається синтез культур, а економічні, правові, культурні відносини між державами набувають транснаціонального характеру, традиційне

розмежування на західну і східну культуру поступово втрачає актуальність.

Освіта у сучасному глобалізованому світі – складний процес становлення людини, в якому безперервно відбувається міжкультурний діалог, спрямований не лише на сприйняття і засвоєння «своїх» культурних норм, цінностей, зразків поведінки, а й «інакших», притаманних іншим культурам. Відповідно змінюються й усталені освітні парадигми, що потенційно передбачає появу нових форм і видів освітньої діяльності, нових моделей управління освітою, нових способів фінансової підтримки інституту освіти на загальнодержавному і міжнародному рівнях.

Не викликає сумніву, що глобалізація економіки видозмінює освітні системи в усіх національних вимірах. Проте, результат цих трансформацій і досі залишається малодослідженим у сучасній науці. Взаємна експансія різних культур у царині освіти може мати різні наслідки: взаємозбагачення, взаємознищення, відмову від «свого» і повне прийняття «чужого», а можливо, появу нової «гібридної» освітньої моделі, яка вважатиметься універсальною. Який із цих сценаріїв є найбільш ймовірним для розвитку системи вищої освіти у найближче десятиліття? І чи дозволить це вирішити проблему гармонізації у просторі освіти духовного і матеріального, при наростаючій дегуманізації суспільства? Яку роль у цих процесах відіграє в умовах закладу вищої освіти система фізичної культури і спорту? Відповіді на ці питання буде знайдено у ході аналізу сучасних трендів в управлінні й фінансуванні вищої школи у країнах західного і східного зразка з акцентуацією уваги на ролі фізичної культури і спорту.

Гіпотеза: трансформація західної і східної моделей вищої освіти має «дзеркальний» характер: ознаки однієї моделі в сучас-

них умовах стають характерними для іншої; галузь фізичної культури і спорту є об'єднуючим осередком для різних освітніх традицій, що уможливорює «діалог культур» у динамічно змінюваному глобалізованому світі.

Мета дослідження: порівняльний аналіз сучасних трендів в управлінні, фінансуванні і забезпеченні якості вищої освіти у країнах західного і східного зразка, обґрунтування на цій основі визначальної ролі фізичної культури і спорту як чинника гармонізації освітніх систем на міжнародному і національному рівнях.

Матеріал і методи. Методологічною основою дослідження є принцип когнітивної компліментарності, який дозволив здійснити міждисциплінарний синтез педагогіки вищої школи та культурології. У ході дослідження було використано феноменологічний і герменевтичний методи, а також методологія компаративного аналізу та синергетики.

Для компаративного аналізу сучасних моделей вищої освіти було вивчено досвід і показники розвитку цієї галузі у 13 країнах, з яких 7 розташовані у західній Європі, південній і північній Америці, а 6 належать до південного і південно-східного регіону Азії. У кожній із груп було виділено дві підгрупи за чисельністю населення: перша увібрала великі країни із населенням від 100 до 300 млн. осіб, друга – від 5 до 9 млн. осіб. Країни у кожній підгрупі мають суттєві відмінності й за рівнем економічного розвитку, й за прийнятими там соціокультурними та релігійними традиціями.

У ході дослідження було використано дані Індексу людського розвитку Human Development Index (HDI) by Country, 2020, що формується як узагальнений показник для оцінювання довгострокового прогресу людського розвитку в країні у трьох основних площинах: 1) довготривале та здорове життя; 2) доступ до

знань; 3) гідний рівень життя. Крім того, було проаналізовано тенденції щодо зміни цих показників у досліджуваних країнах із 1990 по 2020 рік. Використовувалися показники Рейтингу кращих університетів світу – Times Higher Education World University Rankings (далі – Rankings THE), що розраховується за методикою британського видання Times Higher Education і за участі інформаційної групи Thomson Reuters. За даними цього рейтингу було проаналізовано, скільки університетів із досліджуваних країн входять до ста та п'ятисот кращих закладів вищої освіти світу. Враховувався відсотковий показник частки університетів певної країни у сотні кращих. Для встановлення кореляції між рівнем якості вищої освіти у країні (що засвідчується даними Rankings THE) та динамікою економічного розвитку було використано показники ВВП (у постійних цінах) у порівнянні за останні вісім років (2014-2020).

Результати.

1. Система вищої освіти західного зразка (на прикладі країн західної Європи, південної і північної Америки).

Західний освітній простір відрізняється складною структурою із «центрами» різного ступеня значущості і «периферією». Одним із найбільш потужних центрів західного світу вже тривалий час залишається США.

Вища освіта у США знаходиться під патронатом штатів, а не федерального уряду. Саме тому, за рідким винятком (як-от, військові академії), управління державною вищою освітою здійснюється на рівні штату. Приблизно 57% коледжів та університетів, які охоплюють понад 23% усіх студентів, є приватними. На федеральний уряд покладаються дві важливі функції, ідентичні як для державних, так і для приватних закладів освіти – це фінансова допомога студентам у вигляді

гарантованих урядом і субсидійованих позик. Крім того, федеральними урядами можуть фінансуватися окремі дослідницькі фонди, – переважно це стосується галузей фізики і медицини.

Управління вищою освітою у приватному секторі належить до компетенції правлінь, які за звичай називають «радою піклувальників». Вони створюються із громадян, які спроможні здійснювати благодійну фінансову підтримку університетів або є достатньо впливові для організації цієї підтримки з інших джерел. У державних закладах вищої освіти влада зосереджена в руках так званих «правлінь», члени яких призначаються губернатором і схвалюються законодавчим органом штату. Найбільш розповсюдженим є управління за принципом мультикампусної системи, коли об'єднані територіально державні заклади освіти самостійно формують свою академічну місію, освітні програми і методики навчання, а також внутрішню політику.

Серед позитивних аспектів американської системи вищої освіти слід відзначити такі: нерозривний зв'язок освіти і науки (університети в США – це потужні науково-дослідницькі центри, в яких академічна сфера невіддільна від наукових досліджень); орієнтація на здобуття широких практичних навичок, що дозволяє швидко отримати гідну роботу за спеціальністю і зробити кар'єру; самостійність і свобода вибору, що надається як кожному студенту (індивідуальні освітні програми, вибір викладачів, спрощена процедура переведення з одного університету в інший тощо), так і власне закладам освіти, які є автономними і незалежними осередками надання освітніх послуг.

Серед недоліків американської системи вищої освіти фахівці називають надвисоку професійну орієнтованість навчання і вузьку спеціалізацію освітньої діяль-

ності, що в кінцевому підсумку суттєво знижує рівень загальної освіченості, широти і креативності мислення майбутніх спеціалістів. Проте, віднесення такого підходу до вад американської освіти ми вважаємо сумнівним, з огляду на притаманні західній культурі ментальні орієнтири. Зокрема, прагматичність, раціональне сприйняття дійсності, діяльнісний, націлений на результат спосіб мислення і поведінки.

Спорт і освіта в американському суспільстві тісно взаємопов'язані, оскільки спортивні досягнення студентів є одним із ключових факторів, що визначає престижність закладу вищої освіти.

Особливостями фізичного виховання в університетах США є, по-перше, гармонійне поєднання навчання та дозвілля студентів; по-друге, професіоналізм та комерціалізація студентського спорту при суттєвій фінансовій підтримці фізичного розвитку студентів з боку держави; по-третє, розвинена система факультативних та рекреаційних занять. З огляду на те, що кожен заклад вищої освіти самостійно розробляє освітні програми з фізичного виховання, вони мають суттєві відмінності в спортивних традиціях, матеріальній базі, виборі тих чи інших видів спорту тощо.

Студентська молодь, яка навчається у закладах вищої освіти, становить основу аматорських та національних збірних команд країни. Команди професійних і напівпрофесійних ліг поповнюються за рахунок студентів-спортсменів з усього світу. У США розроблена і впроваджена система відбору найсильніших спортсменів-студентів у команди професійних ліг. Відповідно до існуючих в американському суспільстві традицій, зарахування студентів-спортсменів у професійну команду з певного виду спорту є свого роду трампліном для спортивної кар'єри.

Ще однією важливою особливістю американської системи вищої освіти є можливість отримання спортивних стипендій, які фактично необмежено пропонуються талановитим спортсменам із різних країн світу. В цілому ж, прибуток від великого спорту, включно із контрактами, благодійними акціями й матчами, для багатьох університетів є вагомим джерелом прибутку. Показово, що розподілом усіх цих коштів опікується не фінансова служба закладу освіти, а спортивний факультет університету або ж кафедра фізичного виховання та спорту. Слід відзначити, що студентський спорт із початком свого еволюційного розвитку (фактично одночасно зі створенням у 1906 році NCAA) став стрімко віддалятися від аматорського спорту. І справа не лише в тому, що NCAA досягла успіху в підтримці спортивної дисципліни на ігрових майданчиках і в регламентації правил проведення студентських спортивних змагань. Вирішальну роль відіграла стратегія організаційного становлення цієї структури, в основу якої було покладено єдиний критерій – спортивний результат. А звідси – підвищені вимоги до спортсменів (селекційний відбір), тренерських кадрів (запрошення фахівців із професійного спорту), орієнтація на розвиток матеріально-технічної бази.

У закладах вищої освіти США значна увага приділяється позанавчальним або факультативним заняттям із футболу, тенісу, бейсболу, софтболю, волейболу, баскетболу. Загалом на рівні керівництва закладу стимулюється діяльність, яка включає в себе найрізноманітніші компоненти рухової активності, зокрема, – танці, фітнес або фізично активні ігри. Результатом такого виду діяльності є підвищення рівня фізичної підготовки й успішності у навчальній діяльності. Не викликає сумніву той факт, що фізичне

виховання, спорт й активне залучення молоді до різноманітних спортивних програм сприяють збільшенню мотивації студентів до навчання та позитивно позначаються на їх успішності. Ця ідеологема є для американських вищих шкіл пріоритетною.

Питанням фізичного виховання, зокрема, розробкою відповідних рекомендацій та програм займається у США досить велика кількість структур. Так, організацією республіканського значення є NCPRA – Національна коаліція пропаганди рухової активності. Ця організація опікується питаннями організації раціонального дозвілля, в тому числі серед студентської молоді. Масштабним документом, розробленим за участі NCPRA, є «Національний план рухової активності». Значна кількість програм із фізичного виховання систематизована на спеціалізованих веб-порталах.

За темпами економічного розвитку в Південній Америці впевнено лідирує Бразилія. Колосальні природні ресурси, відсутність на території континенту військових конфліктів і постійний, хоча і незначний, приріст ВВП – із 0.5% у 2014 до 1.1% у 2018 – все це сприяє підвищенню інтересу до країни з боку інвесторів, що позитивно відображається на її економічному розвитку. Незважаючи на те, що до середини ХХ століття більшість населення Бразилії було неграмотним, з 2000 років ситуація починає докорінно змінюватися. На сьогодні державою виділяється на освіту близько 5% від ВВП, що відповідає аналогічним витратам у США та інших провідних країнах Європи.

У Бразилії приватні заклади вищої освіти становлять майже 80%. Водночас найбільш престижними залишаються федеральні і державні університети, для яких пріоритетними є інженерний, технічний та медичний напрями. Держава здійснює повне фінансування цих закладів

освіти, а тому навчання там є безкоштовним. Офіційна мова навчання у бразильських університетах – португальська, що ускладнює приток іноземних студентів. Така відносна «закритість» бразильської системи вищої освіти для іноземців не завдає суттєвої шкоди країні, враховуючи, що й досі тут бракує фахівців із вищою освітою.

У системі вищої освіти Мексики навчається 4.3 млн. студентів (65,5% – у державних закладах, 34,5% – у приватних). Президентом країни було ініційовано забезпечити до 2024 року можливість вступу до вищих навчальних закладів усіх випускників шкіл. Водночас залишається незрозумілим, які конкретні заходи будуть для цього вжиті. Так, у Мексиці понад 90% державного бюджету на вищу освіту є державні субсидії. Урядом було здійснено спробу скоротити у 2019 році кількість державних вищих навчальних закладів на 32%, що викликало протести з боку академічної спільноти. Врешті-решт було скорочено всі неавтономні державні заклади, підпорядковані центральним органам управління освітою, а загальні бюджетні витрати на вищу освіту у 2019 році зменшено на 6,2%.

У своїй передвиборчій програмі президент Мексики Лопес Обрадор, обраний на 2018-2024 роки, пообіцяв відкрити 100 нових університетів, а також надати повну автономію приватним закладам освіти, звільнивши від будь-якого державного нагляду. Така практика не була досі поширеною, і подібна автономія надавалася у кожному конкретному випадку особисто президентом. Ця тенденція свідчить про ймовірність розширення мережі вищих шкіл, при зниженні в них якості викладання. Інша тенденція – зосередження ресурсів лише на студентських стипендіях при обмеженні фінансування для державних закладів, програм після-

дипломної освіти, дослідницької роботи, розвитку інноваційних технологій в рамках міжнародних програм. У перспективі це може призвести до занепаду інституту вищої освіти у цій країні і зниження його конкурентоздатності на міжнародному ринку освітніх послуг (Maldonado-Maldonado, A. & Rodriguez Gómez, R., 2019).

Норвегія, так само як і Швейцарія, у контексті заявленої проблематики нашого дослідження представляють інтерес як країни, що не є членами ЄС.

Норвегія десятиліттями упевнено посідає перші місця у найрізноманітніших рейтингах економічного і соціокультурного розвитку, зокрема у Human Development Index. Участь держави у фінансуванні вищої освіти тут має свою специфіку. Так, лєвова частка університетських фондів складається із державних (парламентських) грантів. Грантові кошти, які виділяються громадськими або приватними фондами, промисловими і муніципальними агенціями, спрямовуються переважно на фінансування дослідницької діяльності в університетах. На сьогодні у країні практикується виділення парламентських грантів для кожного університету окремо. Бюджет для закладу освіти складається як окрема стаття річного бюджету країни. Визначальним критерієм встановлення обсягів фінансування є кількість студентів.

Показово, що на відміну від більшості європейських країн, у Норвегії вища освіта є безкоштовною для всіх, проте студенти повинні здійснювати обов'язкові внески за членство в організаціях соціального забезпечення, що дає їм право на певні привілеї. Вступаючи до університету, абітурієнт зобов'язаний підтвердити фінансову спроможність утримувати себе впродовж усього терміну навчання.

У країні діє ефективна система отримання іноземними

студентами позики або стипендії із Державного фонду. Проте, необхідність забезпечити життєвий мінімум при високих стандартах життя у Норвегії є суттєвою перепорою для іноземців. Відповідно недостатній приток інтелектуального людського ресурсу з інших країн у перспективі може негативно позначитись на якості вищої освіти. Так, за п'ять років жоден із університетів Норвегії не ввійшов у сотню кращих в Rankings THE, хоча слід відзначити, що чотири із 32 закладів вищої освіти у цей період стабільно відзначаються серед п'ятистах кращих світу.

У Швейцарії із населенням 8,5 млн. кількість закладів вищої освіти достатньо велика – 37. Вища освіта у країні є прерогативою і предметом фінансового піклування суб'єктів федерації – кантонів, кожен з яких прагне отримати якомога більше фінансових вкладень саме у розвиток освіти, зокрема технічне оснащення закладів освіти. При цьому, плата за отримання вищої освіти є достатньо низькою, порівняно з іншими європейськими країнами, а рівень життя, як і у Норвегії, – надвисоким. Як наслідок, пропозиція на ринку освітніх послуг у недалекому майбутньому може перевищити попит, що зробить цю галузь збитковою. Проте, поки що Швейцарія займає лідируючу позицію щодо якості вищої освіти серед країн «західного зразка», досліджуваних нами. Так, вже п'ять років поспіль десять закладів вищої освіти Швейцарії входять у сотню кращих університетів світу за версією Rankings THE.

Ірландська система вищої освіти викликає інтерес експертів із кількох причин. По-перше, збільшення інвестицій в освітню галузь із одночасним нарощенням темпів модернізації виробництва відіграло важливу роль у появі так званого «ірландського економічного дива». По-друге,

на фоні стрімкого старіння населення західної Європи, в Ірландії активізувалися демографічні процеси омолодження нації (середній вік ірландців – 28-30 років) і підвищення індексу людського потенціалу – на 13 позицій за останні 10 років. Одним із факторів такого підвищення стало масове повернення на історичну батьківщину нащадків ірландських емігрантів у період економічного буму. По-третє, вартість уваги досвід делегування урядовими структурами функцій управління вищою освітою організації-посереднику – Агентству з управління вищою освітою (Higher Education Authority, HEA). Перебираючи на себе окремі функції, пов'язані із вирішенням операційних питань, HEA тим самим захищає міністерство освіти від обвинувачень у лобюванні політичних інтересів. Агентство здійснює незалежний моніторинг та експертну оцінку діяльності закладів вищої освіти, узагальнює статистичні дані, здійснює контроль за якістю освітніх програм.

Надання закладам вищої освіти автономії природно призвело до перегляду принципів фінансування. Вже у 90-х роках, Ірландія, так само як і Фінляндія, здійснила перехід від системи «разових виплат» до гнучкого грантового фінансування і самостійного планування університетами свого бюджету. Сьогодні університети і технологічні інститути утворюють власні «капмус-компанії», які поставляють на ринок найрізноманітнішу продукцію – від результатів досліджень і навчальних матеріалів до освітніх послуг.

Одним із секретів «ірландського дива» стало залучення інвестицій у сектор високих технологій і, одночасно, значні інвестування в ІТ-освіту. Акцент було зроблено на підвищення статусу технологічних інститутів, збільшення технічних дисциплін, налагодження взаємодії ІТ-корпорацій і закладів вищої

освіти. Ірландська модель освіти цікава ще й тим, що являє собою вдале поєднання традиційних і модернізаційних компонентів. Це своєрідний «сплав» інноваційних підходів до освіти, яка відповідає запитам ринку, і традицій класичної європейської вищої школи.

Система фізичної культури і спорту у Західній Європі функціонує зокрема як невід'ємна складова навчального процесу в закладах вищої освіти.

Так, у Великобританії кожен університет має розгалужену спортивну інфраструктуру, і наявність у закладі вищої освіти новітнього спортивного обладнання, кількох полів для гри у футбол, волейбол, баскетбол, а також басейнів і тенісних кортів сприймається суспільством як даність. Спорт і рухова активність є для молоді надзвичайно важливою складовою студентського життя. Слід зазначити, що використання усіх наявних в університеті ресурсів системи фізичної культури і спорту включено в оплату за навчання і не перевищує суму в 170 фунтів щорічно, що є мізерним внеском, порівняно з тими можливостями для розвитку, які отримує студент.

Оскільки в європейських країнах навчання є варіативним, коли студент вільний у виборі лекцій, то заклади вищої освіти йдуть на зустріч у питанні складання розкладу бажаним займатися спортом. Окремі вищі школи, як-от у Франції Школа бізнесу SKIMA, розробляють спеціальні умови для молоді, успішної в спорті: суттєво знижена вартість проживання, вступ на пільгових умовах, стипендії. Показово, що ніякої додаткової платні за можливість системно займатися фізичним розвитком зі студента не стягується. А внесені студентською радою ідеї та пропозиції відносно занять спортом адміністрація закладу вищої освіти, як правило, виконує в повному обсязі.

Таке уважне ставлення до спортивного життя студентської молоді сприятливо позначається на рейтингу університетів, адже їх престижність значною мірою залежить не лише від матеріального забезпечення, а й від спортивних досягнень студентів і випускників цих університетів на національному і міжнародному рівнях.

Узагальнені дані щодо співвідношення кількісних і якісних показників, які демонструють стан розвитку вищої освіти у країнах західного зразка, представлено у табл.1.

2. Вища освіта східного зразка (на прикладі країн південно-го і південно-східного регіону Азії). Узагальнені дані представлено у табл. 2.

В країнах Азії сформувалися досить відмінні, але багато в чому і схожі моделі розвитку вищої освіти. Відмінності обумовлені, зокрема, релігійними традиціями. Так, у Китаї, Японії сильний вплив на формування освітніх стратегій має конфуціанство, для Гонконгу і Сінгапуру притаманне

розмаїття віросповідань – буддизм (переважно), християнство, іслам, даосизм; більшість мешканців Філіппін – католики (83%), а у Бангладеші майже 90% – мусульмани. Названі країни (або їх адміністративні райони) відрізняються і за рівнем доходів на душу населення. Так, Японія, Гонконг і Сінгапур, у відповідності із класифікацією Всесвітнього банку, належать до регіонів із високими доходами; вище середнього і середнього – Китай, Філіппіни; найбіднішою з перерахованих країн вважається Бангладеш. Обрані для дослідження країни відрізняються, у тому числі і за кількістю населення: Японія, Філіппіни і Бангладеш – від 100 до 160 млн. осіб; Гонконг, Сінгапур, Нова Зеландія – 5-7,5 млн.осіб. Окремо, враховуючи суттєвий відрив у чисельності населення, було проаналізовано стан розвитку вищої освіти у Китаї.

Японія стала першою країною регіону, в якій ще у 70-і роки ХХ століття було реалізовано концепцію масової вищої освіти. Запроваджені тут освітні

моделі багато в чому відповідали усталеним моделям вищої освіти США. Нововведення полягали у стандартизації інститутів освіти, стимулюванні приватних інвестицій в освіту, спрощенні правил відкриття приватних освітніх закладів. Як наслідок, кількість вищих закладів освіти стрімко зросла, відповідно збільшилася і кількість студентів, а в подальшому висококваліфікованих фахівців. Так, якщо у 1930-1940 роках до університетів Японії вступало 1-3% випускників шкіл, то вже у 60-х їх кількість збільшилася до 10%, а у 1975 – до 27,5%. Однак, зростання кількості університетів призвело до зниження якості освіти, що стало очевидним вже у другій половині 90-х років. Економічна депресія й ускладнення фінансового становища у суспільстві в цілому стали опосередкованим підтвердженням того, що система вищої освіти потребує реформування. Освітні реформи 2003-2004 років отримали назву «великий вибух» (big bang) і перших піддавалися гострій критиці в академічних колах. Уряд

Таблиця 1

Розвиток вищої освіти у країнах західного зразка

Країна	Населення 2020	HDI, 2020 /місце у рейтингу (1990-2018)	Загальна к-сть ЗВО 2020	Rankings THE 2020/2015(500)	Rankings THE 2020/2015 (100)	Частка ЗВО у 100 кращих Rankings THE 2020, %	Приріст ВВП, у постійних цінах, 2020/2014, %
США	329064917	0.924/13 (-3)	2088	121/122	40/35	2.01	2.9/2.5
Мексика	127575529	0.774/73 (+2)	1642	0/1	0/0	0/0	2.0/2.8
Бразилія	211049527	0.754/78 (-3)	1039	2/2	0/0	0/0	1.1/0.5
Норвегія	5378 857	0,953/1 (0)	32	4/4	0/0	0/0	1.3/2.0
Швейцарія	8591 365	0,944 /2 (0)	37	10/10	3	8.11	2.8/2.5
Ірландія	4882 495	0,938/4 (+13)	62	6/7	0/0	0/	8.3/8.5
Фінляндія	5532 156	0,92/15 (-2)	38	8	1	2,63	1.7/-0.6

Примітки:

HDI (Human Development Index) – Індекс розвитку людського потенціалу –

Rankings THE (World University Rankings, 2020) – Світовий рейтинг університетів, де визначаються 100 і 500 кращих закладів вищої освіти

посилив контроль за створенням нових закладів вищої освіти, запровадив стандарти їх економічної забезпеченості, а також було оптимізовано процедуру державного субсидування приватних університетів.

На сьогодні вища освіта в Японії представлена 765 закладами освіти трьох типів: національні (близько 90), які повністю фінансуються державою (два з них – Токійський і Кіотський – входять у трійку кращих університетів країни і сотню кращих університетів світу за версією Rankings THE); державні, ключова відмінність яких полягає у структурі управління і фінансування. Управлінські функції в цих університетах покладені на префектуру за місцем розташування, а їх бюджет формується з податків місцевих жителів; приватні, кількість яких є найбільшою (близько 600), а навчання там коштує найдорожче.

Сучасна політика у галузі вищої освіти в Японії орієнтована на розширення можливостей в отриманні освіти для різних верств

населення впродовж усього життя. Держава намагається досягти розумного компромісу між широтою охоплення, об'ємами фінансування і рівнем якості вищої освіти. Так, державне фінансування в Японії скорочується, водночас держава спрямовує значні ресурси на підвищення якості освітніх послуг в обмеженій кількості національних університетів, тим самим підвищуючи їх статус і затребуваність на міжнародному рівні. Що ж до приватних університетів, то держава відмовляється від жорсткого регулювання їх діяльності, проте і від фінансової підтримки також.

Яскравим прикладом такого підходу є започаткована у 2014 році програма «Top global university», яка буде діяти до 2023 року. Для її реалізації було відібрано на конкурсній основі 37 університетів. Проект має на меті інтернаціоналізацію, залучення іноземних студентів і професорів, підвищення за рахунок зростання якості освіти позицій японських університетів у міжнародних рей-

тингах. Передбачається, що не менш як 50% викладачів в них мають становити іноземні фахівці, а викладання англійською мовою повинно охоплювати не менше 20% програмного матеріалу (Kim, T., 2016). Держава системно виділяє значні кошти на просування цієї стратегії, що сприяє затребуваності саме цих університетів на міжнародному ринку освітніх послуг.

У XXI столітті лідерами з охоплення вищою освітою у регіоні стали Південна Корея і Сінгапур, де до вищих закладів освіти вступають відповідно 83% і 87% випускників середніх шкіл.

Сінгапур послідовно, починаючи з 1992 року, реалізує програму «Intelligent island», в основу якої покладено принцип інвестування в освітні інститути у відповідності із високими міжнародними стандартами. Крім того, достатньо ефективним виявилася політика розвитку конкуренції та співробітництва держави і приватного сектору у галузі вищої освіти.

Таблиця 2

Розвиток вищої освіти у країнах східного зразка

Країна	Населення 2020	HDI, 2020 /місце у рейтингу (1990-2018)	Загальна к-сть ЗВО 2020	Rankings THE 2020/2015(500)	Rankings THE 2020/2015 (100)	Частка ЗВО у 100 кращих Rankings THE 2020, %	Приріст ВВП, у постійних цінах, 2020/2014, %
Китай	1433783686	0.752/85 (+7)	709	17/11	3/2	0.33	6,6/7.3
Японія	126860301	0.909/19 (0)	765	12/11	2/2	0.26	0.8/0.4
Філіппіни	108116615	0.699/112 (+3)	1328	1/0	0/0	0/0	6.2/6.1
Бангладеш	163046 161	0.608/133 (+5)	120	0/0	0/0	0/0	7.9/6.3
Гонконг	7436154	0,933/8 (+6)	11	6/6	3/2	27.27	3.0/2.8
Сінгапур	5804 337	0,932/9 (-1)	9	2	2/0	22.22	3.1/3.9
Нова Зеландія	4783063	0,917/14 (+4)	29	6	0/0	0	2.8/3.1

Примітки:

HDI (Human Development Index) - Індекс розвитку людського потенціалу -

Rankings THE (World University Rankings , 2020) – Світовий рейтинг університетів, де визначаються 100 і 500 кращих закладів вищої освіти

Урядова стратегія «Intelligent nation» передбачає використання конкурентної переваги Сінгапуру, що полягає у значній кількості високоосвіченого населення (понад 85% випускників середніх шкіл продовжують навчання в університетах). В межах цієї стратегії знайшла свою реалізацію і програма «розумне місто» (smart city), і просування інновацій у креативних галузях промисловості з метою створення цілісної «національної інноваційної системи». Характерною особливістю сінгапурської моделі управління освітою є спрямування державного фінансування переважно на заклади технологічного спрямування, а це 6 університетів із 9. При цьому два із цих шести ввійшли у сотню кращих університетів світу за версією Rankings THE. В університетах Сінгапуру прагнуть навчатися студенти з усього східного і південно-східного регіонів Азії. Провідні світові заклади вищої освіти реалізують спільні із сінгапурськими освітні і дослідницькі програми, а також відкривають тут філіали своїх кампусів. Іноземні фахівці гарантовано отримують завдяки зусиллям уряду високі гонорари (Jessop B., 2016, p. 18).

Прикладом вдалої ініціативи щодо розвитку вищої освіти є створення кластеру бізнес-шкіл і консалтингових фірм Neral Hill, який задуманий як центр розвитку лідерів. Так, одна із найбільших міжнародних компаній Unilever планує проводити половину усіх тренінгів для своїх співробітників із різних країн світу саме у цьому кластері у безпосередній тісній співпраці із сінгапурськими університетами.

Заслужує на увагу і проєкт Singapore talent development alliance, розпочатий сінгапурським урядом у 2013 році, в межах якого надаються освітні послуги і проводяться тренінги, актуальні для китайського ринку праці. Так, уряд Китаю планує

підвищити освітній рівень понад мільйону чиновників і технічних працівників, а Сінгапур в змозі забезпечити адекватні освітні послуги за різними професійними напрямками (Lee J.T., 2015, p. 79).

Гонконг також орієнтований на створення освітнього хаба, з перспективою виведення його на міжнародний рівень. Створюються максимально сприятливі умови для залучення у цей регіон студентів із Південного Китаю, Японії, Сінгапуру. З 2015 року влада материкового Китаю і Гонконгу активно вживає заходи з інтеграції виробничого хаба «Pearl River delta», а також лібералізації торгівлі у регіоні. Ці процеси відкривають широкі можливості для розвитку вищої освіти у Гонконзі: з одного боку «експортувати» свої освітні послуги, а з іншого – впливати на соціально-економічний розвиток Південного Китаю (Lee J.T., 2015, p. 84).

Загалом Китай має на сьогодні наймасштабнішу у світі систему вищої освіти. Якщо у 1999 році випускники університетів склали лише 3,8% від усього зайнятого населення, при цьому працівники без будь-якої освіти становили 11%, то вже у 2002 році ситуація докорінно змінюється внаслідок збільшення у півтора рази державного фінансування на освіту. Відповідно до 2012 року кількість вступників до університетів збільшилася до 30%, а у 2019 цей показник наблизився до 50%.

Вища освіта у Китаї – і у державних, і в приватних закладах освіти – повністю оплачується студентом. Успішно складені шкільні іспити дозволяють обрати університет більш високої категорії. Слід зауважити, що плата за навчання у закладі вищої освіти наприкінці 80-х років була суто символічною і не перевищувала 200 CNY на рік. Після того, як місцевій владі було надано право самостійно визначати обсяг оплати за навчання у вищій школі, вона була суттєво збільше-

на і на сьогодні складає від 4000-10000 CNY на рік, що становить \$500-1500. При задекларованій на рівні уряду масовості вищої освіти далеко не кожна китайська родина фінансово спроможна забезпечити навчання дітей в університеті. Крім того, існує ще одна перепона, яка унеможливує рівний доступ китайських громадян до вищої освіти – це й досі існуюча у країні система реєстрації за місцем проживання. Вищі заклади освіти у більшості своїй відмовляються приймати студентів при відсутності місцевої реєстрації, внаслідок чого виникає нерівність у можливостях отримати освіту між жителями міст і сільських регіонів, а також випускників великих міст і провінцій (Zhou, S. & Cheung, M., 2017).

У Японії й Китаї чимало зроблено для розвитку на сучасному рівні системи фізичної культури і спорту вищих досягнень. Можна з упевненістю сказати, що у країнах Сходу гасло «Духовна та фізична сила – міць нації» дійсно є провідним принципом життя для усіх верств населення. Фізична культура у цих країнах набула статусу одного з наукових напрямів системи освіти та оздоровлення нації.

Показово, що для отримання заліку з фізичної культури кожен китайський студент повинен засвоїти у певному об'ємі спеціальні фізкультурні знання, набути організаційно-методичних умінь і навичок щодо фізкультурно-спортивної роботи з населенням, тобто бути готовим в подальшому до роботи в якості інструктора, тренера або судді на громадських засадах.

Система управління фізичною культурою в Японії регламентується чинним Законом про фізичну культуру і спорт, яким передбачено створення умов для проведення міжнародних змагань, у тому числі Олімпійських ігор, фундаментальне наукове

забезпечення фізичної культури в цілому і спорту вищих досягнень зокрема. Із початком широкомасштабної популяризації спорту в Японії була проведена організаційна робота з підготовки та атестації інструкторів спорту (інструктори регіонів, інструктори-тренери, інструктори комерційного виду діяльності тощо). Загалом у Японії підтримка державою галузі фізичної культури і спорту є безпрецедентною для найбільш розвинених країн світу.

Філіппіни планують до 2022 року досягти рівня економічного розвитку із прибутками вище середнього рівня (upper-middle income country). Для цього було розроблено Philippine development plan, 2017–2022, яким передбачено суттєве зменшення нерівності у суспільстві і показників бідності населення. В межах цієї політики відбувається реформування системи вищої освіти, внаслідок якої має підвищитися якість освіти. У 2019 році кількість закладів вищої освіти становила 1328, серед яких близько 30% – державні (один із них увійшов до 500 кращих університетів світу). У 2017 році президент Р. Дутерте оголосив про введення забезпечення повного фінансування вищих державних університетів, що відкрило доступ до освіти найбільш біднішим верствам населення. Як й інші країни регіону, Філіппіни орієнтуються на інтернаціоналізацію своєї системи освіти. З цією метою, зокрема, реалізується проект співробітництва Комісії з розвитку вищої освіти Філіппін (CHED) і Британської ради, який передбачає створення у країні транснаціонального освітнього хаба. Для цього було відібрано два державних і вісім приватних вищих навчальних закладів, на базі яких впродовж 2018-2019 років реалізовувалися спільні з Великобританією освітні та наукові проекти. З обох сторін проект був профінансований понад 1 млн. фунтів стерлінгів, і протягом

двох років його реалізації ця сума була подвоєна. За результатами впровадження розроблених у ході даного проекту програм планується присвоювати випускникам ступені британських університетів (Smith B., 2017).

Вища освіта у Бангладеш, де рівень грамотності населення є найнижчим у всій Південній Азії, має три основні сектори – державний, приватний із англійською мовою викладання і релігійний. Отримавши освіту у другому секторі, фахівці переважно виїжджають за кордон.

Управління вищою освітою у Бангладеш здійснюється університетською Комісією грантів, яка опікується розподілом фінансових потоків у заклади освіти. Коледжі, які надають можливість отримати вищу освіту, знаходяться під патронатом національних університетів. Загалом же університети у цій країні являють собою автономні утворення, які очолюють такі обрані органи як академічна рада, синдикат або сенат. Значною проблемою є те, що кількість закладів вищої освіти у країні недостатня, аби забезпечити можливість навчатися для усіх бажаючих, які засвідчили необхідний рівень знань.

Специфіка моделі фінансування вищої освіти у Новій Зеландії полягає у достатній фінансовій автономії і значному державному бюджетуванні закладів вищої освіти. Водночас управління усією системою освіти країни здійснюється міністерством освіти, яке санкціонує програми фінансування, розробляє освітні програми, визначає загальну освітню політику, здійснює наглядову і контролюючу функції. Безпосередньо розробкою програм фінансування опікується Фінансова комісія університетів, яка тісно взаємодіє із урядом і міністерством освіти. Співвідношення між індивідуальним і державним внеском у вартість навчання – 25%:75%. Показово, що державна

доля фінансування не може зменшуватись.

Щодо охоплення населення вищою освітою Нова Зеландія вийшла на рівень розвинених країн світу – 33%. Цей високий показник досягнуто у тому числі завдяки політиці «відкритого доступу» і «неперервного навчання», яка передбачає можливість отримати вищу освіту за максимально сприятливих умов. Так, значна увага приділена організації заочної і вечірньої форми навчання, що дозволяє навчатися без відриву від виробництва. Університети інтегровані у систему неперервної освіти через свої центри підвищення кваліфікації. Різноманітні професійні та громадські асоціації пропонують різноманітні освітні програми для дорослих. Ефективність такого підходу вплинула на підвищення за останні п'ять років показників Нової Зеландії Human Development Index на 4 позиції (країна у 2020 році посіла 16 місце серед 189 країн світу. Масовість вищої освіти не позначилася на якості: із 29 університетів 6 входять до п'ятиста кращих закладів вищої освіти світу в Rankings THE.

Підсумовуючи аналіз східної моделі вищої освіти, зауважимо, що в країнах Сходу фізична культура і спорт завжди розглядалися як надважлива складова загальної культури суспільства і як життєва стратегія індивіда, що орієнтує його на гармонізацію душі і тіла, формування певних духовних заasad і світогляду особистості.

3. Ключові тенденції у розвитку західної і східної систем вищої освіти.

1. Пошук балансу між масовістю і якістю вищої освіти

Класичним зразком західної моделі вищої освіти вважається так звана «гумбольдівська». З нею пов'язана ціла епоха у розвитку вищої освіти, що ознаменувала її перехід від елітарності до масовості. Ключовими маркерами цієї моделі стали академічна сво-

бода, нерозривність освіти і науки, раціональний підхід до знань і його операціональність, а також перевага гуманітарних дисциплін як обов'язкова умова формування гармонійної особистості. У становленні в другій половині XIX століття системи вищої освіти в США багато було запозичень саме із цього класичного зразка, хоча там завжди пріоритетною була орієнтація, перш за все, на підготовку вузьких професіоналів, а не на розвиток фундаментальних знань. У східноазіатському світі в основу навчання споконвіку було покладено холистичний підхід до сприйняття світу, принцип єдності з природою, пріоритетність сімейних і суспільних цінностей, покіра державній владі. Вища освіта там не вважалася масовою і була привілеєм обраних.

У XXI столітті ситуація докорінно змінюється. Згідно концепції М.Троу, коли частка вступників до вищих шкіл перевищує 50% випускників середніх шкіл, то отримання вищої освіти вже розглядається населенням країни як обов'язок, а доступ до неї – загальним. Серед досліджуваних нами азіатських країн такого рівня досягли Сінгапур, Японія, Гонконг, а також слід згадати у цій категорії Південну Корею, Тайвань і Таїланд. Мають перспективу найближчим часом поповнити цей перелік такі країни, як Китай і Малайзія. Масифікація вищої освіти в окремих країнах призвела до цілої низки проблем. У першу чергу, це зниження якості освітніх послуг. Крім того, збільшення фахівців із вищою освітою закономірно посилює конкуренцію на ринку праці. Особливо гостро ця проблема постала у Китаї, де щороку на ринку праці з'являється понад 7 млн. спеціалістів із вищою освітою.

Водночас, у зв'язку із стрімким старінням населення у західному світі і значним підвищенням там рівня життя, для західноєвропейських країн характерним стає тя-

жіння до елітарності вищої освіти. І хоча у багатьох країнах цього регіону незмінною залишається практика повного державного фінансування вищої освіти, отримати її при високих стандартах життя в змозі обмежена категорія: переважно, місцева молодь або заможні іноземці. Як позитив, слід відзначити «високу планку» щодо якості, яку забезпечують ці вищі коли. Проте, своєрідне «капсулювання» вищої освіти у найбільш заможних країнах, як-от Швейцарія і Норвегія, не сприяє подальшому розвитку, і закономірно, що жоден із університетів цих країн за останні п'ять років не ввійшов до сотні кращих у міжнародному рейтингу Rankings THE.

Найбільш ефективним, судячи із даних вказаного рейтингу, а також інших показників соціально-економічного розвитку, виявився третій спосіб вирішення дилеми: «Якість вищої освіти чи масове охоплення нею населення?», застосований у Сінгапурі і Гонконзі. Полягає він у поширенні практики створення освітніх хабів. Так, освіта використовується в якості нової галузі-драйвера економічного зростання. Уряди Сінгапуру і Гонконга спочатку вбачали у хабах свого роду засіб «м'якої сили» для утвердження свого регіонального лідерства. В подальшому вигідне географічне розташування дозволило їм капіталізувати свої досягнення у галузі вищої освіти (Мок К.Н., 2015, р.9).

Значні капіталовкладення у сектор вищої освіти, орієнтація на розвиток наукомістких галузей знань і високих технологій як з боку держави, так і приватного сектору, закономірно призвели до стрімкого зростання людського капіталу і відповідно – економіки країн регіону. Мобільність, креативність, здатність до саморозвитку – це ключові ознаки вищої освіти XXI століття, що підтверджується досвідом цих країн. Створення освітніх хабів дозволяє розширювати й удоскона-

лювати інфраструктуру значних територій, формувати потужну мережу трансферу знань, і як наслідок зростають конкурентні переваги регіону на міжнародному ринку освітніх послуг. В даному випадку досягнуто гармонії між масовістю і якістю вищої освіти.

2. Пошук балансу між державним і приватним фінансуванням закладів вищої освіти

Можемо спостерігати колосальні відмінності у співвідношенні державної і приватної вищої освіти у досліджуваних регіонах. Так, у західній Європі продовжує переважати державна вища освіта, яка є безкоштовною для студентів. І саме в них навчається найбільший відсоток студентів – 95%. Не зважаючи на те, що найбільш відомі американські університети є приватними, у США понад 80% усього студентського загалу навчаються у державних закладах вищої освіти. Латиноамериканська система вищої освіти все більше тяжіє до збільшення приватного сектору. У країнах Азії перевага приватних закладів освіти над державними є безперечною: там навчається 80% усіх студентів.

У Сінгапурі переважно державне фінансування: для покриття частини витрат на навчання (75-85%) надаються субсидії, залишок оплачує студент. Однак, субсидії університетам зростають більш високими темпами, ніж плата за навчання.

В цілому в країнах обох досліджуваних груп (освіта західного і східного зразка) спостерігається безпрецедентний попит на отримання вищої освіти при відсутності достатніх можливостей або бажання з боку держави забезпечити повноцінну фінансову підтримку суб'єктів освітньої діяльності. При цьому зростає (за рахунок масовості охоплення і сприятливих умов для навчання) роль приватного сектору вищої освіти. Ця тенденція стосується, в першу чергу, Азії і Латинської

Америку, а враховуючи чисельність населення цих регіонів, протягом наступних 10 років вона буде лише «набирати обертів».

Стабільністю у виділенні бюджетних коштів на освіту у країнах західного зразка характеризуються США – близько 5%. Лише у період 2013-2014 рр. мало місце незначне коливання; 4.93% – 5.05%. Найбільш нестабільними є фінансування освіти у Фінляндії: від 4.48% (1974) до 7.86% (1993). Найвищою є частка ВВП, яка виділяється на освіту у Норвегії: з 1994 цей показник зазнає незначних коливань у межах 7-8% (лише у 2008 знизився до 6.28%). Загалом можна виділити такі тренди, притаманні державній політиці цих країн: темпи зростання інвестицій у вищу освіту випереджує темпи економічного зростання (Норвегія); стабільне збільшення фінансування відповідає зростанню показників ВВП (Швейцарія); скорочення бюджетних дотацій на вищу освіту в умовах економічного підйому (Ірландія, Фінляндія); незмінність об'ємів фінансової підтримки освіти, незалежно від економічних колізій (США).

Найвищим і водночас найбільш нестабільним у країнах східного зразка є відсоток ВВП, що виділяється на освіту у Новій Зеландії (3.43% – 1986; 7.15% – 2012). На даний час вираженою тенденцією є його поступове, хоча і незначне зростання. Найменше передбачено коштів на освіту у держбюджеті Бангладеш (1-3%), що цілком узгоджується із низьким рівнем економічного розвитку у цій країні. Стрибок-подібний характер частки ВВП, що виділяється на освіту, притаманний Гонконгу (1.67% – 1982; 4.56% – 2004).

3. Пошук балансу між інтернаціоналізацією і «закритістю» освітніх систем.

Більшість країн регіону активно провадять політику залучення іноземних фахівців і дослідників

у свої заклади освіти. Крім того, в рамках вищевказаних програм студенти мають змогу отримувати освіту за кордоном, що сприяє мобільності учасників академічного процесу і трансферу знань. Так, на сьогодні найбільшим «експортером» іноземних студентів для США є Китай, на другому місці – Індія, на третьому – Південна Корея. Інтернаціоналізація освітніх систем у східному регіоні та обмін знаннями позитивно впливають на зростання показників місцевих університетів у міжнародних рейтингах. Так, 23 і 24 позицію серед п'ятдесяти кращих університетів світу за версією Rankings THE, посіли університети Китаю, 25 і 48 – Сінгапуру, 35 і 47 – Гонконгу, 36 – Японії.

Одним із позитивних аспектів інтернаціоналізації є поширення англійської мови як основної для викладання в університетах. Так, Корейський вищий інститут науки і технологій (Korea advanced institute of science and technology) ще у 2006 році повністю перейшов на викладання англійською. Лідерами з викладання університетських курсів англійською є Гонконг, який прагне стати освітнім хабом міжнародного рівня (Kedzierski M., 2016, p 382-384).

Що ж до закладів вищої освіти західного зразка, то для більшості з них, розташованих переважно у країнах із високим рівнем розвитку, притаманна протилежна тенденція – «капсулювання». Це відбувається в силу об'єктивних причин – труднощі із забезпеченням прожиткового мінімуму іноземних студентів у заможних країнах, навіть у разі отримання можливості безкоштовного навчання, і зменшення частки місцевих – у зв'язку із старінням населення. Мають місце і суб'єктивні причини: у зв'язку із зростанням рівня терористичної загрози у Західному світі при збільшенні міграційних потоків зі Сходу, можливості притоку іноземних студентів у багатьох євро-

пейських закладах вищої освіти свідомо обмежуються і на рівні держави, і на рівні самих університетів. У перспективі така практика неминуче негативно позначиться на якості і рентабельності інституту вищої освіти.

За даними Організації економічного співробітництва і розвитку, до 2030 року понад 50% усіх випускників вищих шкіл (у віці від 25 до 34 років) припадуть на Індію, Японію і Китай, тоді як на Європу і США – менше 25%. Тож готовність до міжкультурної ефективної комунікації у професійній сфері стане однією із найбільш затребуваних компетентностей для особи із вищою освітою будь-якої національності.

4. Гармонізація західної і східної освітніх моделей у системі фізичної культури і спорту

Фізична культура і спорт в умовах глобалізації економіки набувають цивілізаційної соціально-культурної трансформації, включаються в загальну систему міжнародної взаємодії та комунікативно-інформаційного обміну. Спорт є на сьогодні важливою частиною глобальної економічної системи, актором великої політики, осередком втілення науково-технічних досягнень.

Участь студентської молоді із різних країн у спільних тренуваннях і змаганнях породжує почуття єдності, причетності до універсальних суспільних цінностей, дружбу, готовність до співпраці. Це ефективний чинник скорочення «культурної дистанції» між представниками різних культур. І в цьому плані потенціал спорту величезний, оскільки він дійсно сприяє «діалогу культур» й виступає як «інститут зустрічі». У силу простоти, однаковості для всіх учасників і чіткості правил спортивних змагань, порівняно легко долаються мовні бар'єри у просторі вищої освіти. «Мова» спорту воістину інтернаціональна. Вона зрозуміла всім і здатна перекидати міст взаєморозуміння, співробіт-

ництва, доброї волі між народами незалежно від раси, кольору шкіри, віросповідання, ідеологічних поглядів, долати локальну обмеженість, об'єднувати молодь із різних міст, країн, континентів.

Висновки.

Результати дослідження сучасних трендів в управлінні, фінансуванні і забезпеченні якості вищої освіти у країнах західного і східного зразка є підставою для наступних висновків (багато в чому для нас несподіваних).

Західна і східна цивілізації традиційно сприймалися як полярні і непримиренні, а припинення протистояння двох глобальних ідеологічних систем – США і СРСР – не привело до об'єднання світу, а скоріше до посилення цивілізаційних «розколин». Водночас освіта потенційно повинна була б стати нейтральним «простором» по відношенню до політичних та економічних потрясінь, адже в основі будь-якої національної освітньої системи закладено загальнолюдські цінності і природне прагнення індивіда до саморозвитку. Проте, як свідчить історія розвитку людства, освіта часто ставала інструментом ідеологічного впливу і політичних маніпуляцій, а також завжди була головним маркером економічного розвитку держави.

Країни, обрані нами для аналізу, важко назвати яскраво вираженими представниками двох цивілізаційних полюсів «схід

– захід». Деякі із досліджуваних азіатських країн мали у своїй історії колоніальний період, а тому не могли не зазнати впливу західних країн-колоністів. Проте, навіть таке «м'яке» співставлення східної і західної моделей виявляє глибинні перетворення в їх суті. Ті ознаки, які традиційно характеризували освіту східного зразка – елітаризм, «замкненість», непорушність традицій, звернення до духовних основ, – у сучасних умовах вже більше притаманні західній освітній моделі. Водночас масовість, інтернаціоналізація і тотальна технізація, які раніше асоціювалися із вищою освітою західного зразка, є на сьогодні визначальними трендами для розвитку освітніх систем на сході. Так само «оберненою» стає і система фінансування вищої освіти.

Чи з'явилася внаслідок цих трансформацій якась універсальна «гібридна» освітня модель, яка б демонструвала позитивний результат симбіозу західного і східного способів мислення? Освітні системи Гонконгу і Сінгапуру мають перспективи в найближчому майбутньому стати прикладом такого вдалого поєднання кращих елементів двох цивілізаційних вимірів.

При всій складності процесу гармонізації у просторі освіти західних і східних стандартів, так само як духовного і матеріального, суспільного та індивідуального, інтелектуального і морального при наростаючій дегуманізації і

конфліктності сучасного глобалізованого суспільства, система фізичної культури і спорту, незалежно від національного виміру, завжди була і залишається взірцем продуктивного діалогу й гармонійного співіснування різних культур.

Для систем освіти Заходу основною спрямованістю фізичної культури і спорту є психомоторне тренування, виховання характеру, можливість бути конкурентоздатним у професійному і життєвому вимірах, спосіб збереження здоров'я. У країнах Сходу роль фізичної культури і спорту пов'язується, у першу чергу, із збереженням національної культури, вихованням патріотизму, формуванням почуття єдності зі своєю нацією, родиною, можливістю енергетичного живлення від природи, Всесвіту.

У поєднанні ці два підходи являють собою унікальну платформу для формування успішної, гармонійної особистості. А фундаментальні цінності, нерозривно пов'язані із самою сутністю спорту, перетворюють його на ефективний механізм передачі й поширення ідей мирного співіснування, терпимості й поваги до опонентів, незалежно від етнічних, культурних, релігійних або інших розбіжностей, що створює необхідні умови для консолідації суспільства в цілому.

Автор заявляє, що не існує ніякого конфлікту інтересів.

Література

1. Дебич М. Механізми інтернаціоналізації університетів Європейського Союзу: культурно-гуманітарний вимір. Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій: монографія / Л. С. Горбунова, М. А. Дебич та ін. К. : ІВО НАПН України, 2018. С. 131-172.
2. Москаленко Н., Яковенко А., Сидорчук Т. Фізичне виховання школярів у зарубіжних країнах (XX ст. – початок XXI ст.): монографія, м. Дніпро, 2020. 262 с.
3. Нітенко О. Інтернаціоналізація вищої освіти як

References

1. Debych, M. Mechanisms of internationalization of European Union universities: cultural and humanitarian dimension. Cultural and humanitarian strategies for the development of university education in terms of dynamic social transformations: a monograph / Horbunova, L., Debych, M. and other. K. : IVO NAPPS of Ukraine, 2018. 131-172.
2. Moskalenko, N., Yakovenko, A., Sydorochuk, T. (2020). Physical education of schoolchildren in foreign countries (XX century - the beginning of the XXI century): monograph, Dnipro. 262 (in Ukr.).
3. Nitenko, O. (2015). Internationalization of higher

- фактор розвитку університету. Освітологічний дискурс. Наук. журнал. 2015. № 2 (10). С. 205–216.
4. Сватєв А. Аналіз стану вищої фізкультурно-спортивної освіти у країнах Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. №2 (13). 2014. С.84-88.
 5. Сікорська І. Стабільності мультикультурних країн ЄС: досвід для України. Науковий огляд. Наук. журнал / Journal «Scientific review». 2016. № 11 (21). С. 39-52.
 6. Borck, R. & Wimbersky M. Political economics of higher education finance. Oxford Economic Papers. Oxford: Oxford University Press. 2014. Vol. 66, N 1. P.115-139.
 7. Borjas, G.J., Doran, K. B. and Shen, Y. Ethnic Complementarities after the Opening of China: How Chinese Graduate Students Affected the Productivity of Their Advisors. Journal of Human Resources. January 1, 2018. P.1-31.
 8. Denning, Jeffrey T. Born under a Lucky Star: Financial Aid, College Completion, Labor Supply, and Credit Constraints. Journal of Human Resources. July 1, 2019. P.760-784.
 9. Grobon, S. Combien coûte un jeune adulte à ses parents? Les revenus et le patrimoine des ménages. P.: INSEE. 2018. P.65–80.
 10. Jessop, B. Putting higher education in its place in (East Asian) political economy. Comparative education. Vol. 52, N 1. 2016. P 8-25.
 11. Johnstone, D.B. Financing higher education: Worldwide perspectives and policy options. 2015. 23 p. (THF Working Paper: Working Papers Series; N 6).
 12. Kedzierski, M. English as a medium of instruction in East Asia's higher education sector: a critical realist Cultural Political Economy analysis of underlying logics, Comparative Education, 2016. 52:3, P.375-391.
 13. Kim, T. Internationalisation and development in East Asian higher education. Comparative education. Vol. 52, N 1. 2016. P.1–7.
 14. Lee J.T. The regional dimension of education hubs: Leading and brokering geopolitics // Higher education policy. Vol. 28, N 1. 2015. P. 69–89.
 15. Maldonado-Maldonado, A. & Rodriguez Gómez, R. Mexico: Higher Education Under Populism. THE WORLD VIEW. A blog from the CENTER FOR INTERNATIONAL HIGHER EDUCATION. May 28. 2019. Retrieved from <https://www.insidehighered.com/blogs/world-view/mexico-higher-education-under-populism-0>
 16. Mok, K.H. Higher education transformations for global competitiveness: Policy responses, social consequences and impact on the academic profession education as a factor in the development of the university. Educational discourse. Science journal. № 2 (10). 205–216 (in Ukr.).
 4. Svatiev, A. (2014). Analysis of the state of higher physical education in the countries of Western Europe and the Asia-Pacific region. Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University. №2 (13). 84-88 (in Ukr.).
 5. Sikorska I. (2016). Stability of EU multicultural countries: experience for Ukraine. Journal «Scientific review». № 11 (21). 39–52 (in Ukr.).
 6. Borck, R. & Wimbersky M. (2014). Political economics of higher education finance. Oxford Economic Papers. Oxford: Oxford University Press. Vol. 66, N 1. 115–139.
 7. Borjas, G.J., Doran, K. B. and Shen, Y. (2018). Ethnic Complementarities after the Opening of China: How Chinese Graduate Students Affected the Productivity of Their Advisors. Journal of Human Resources. January 1, 53:1-31. DOI: <https://doi.org/10.3368/jhr.53.1.0516-7949R>
 8. Denning, Jeffrey T. (2019). Born under a Lucky Star: Financial Aid, College Completion, Labor Supply, and Credit Constraints. Journal of Human Resources. July 1, 54:760-784. DOI: <https://doi.org/10.3368/jhr.54.3.0516.7935R1>
 9. Grobon, S. (2018). Combien coûte un jeune adulte à ses parents? Les revenus et le patrimoine des ménages. P.: INSEE, 65–80.
 10. Jessop, B. (2016). Putting higher education in its place in (East Asian) political economy. Comparative education. Vol. 52, N 1. 8–25.
 11. Johnstone, D.B. (2015). Financing higher education: Worldwide perspectives and policy options. 23 p. (THF Working Paper: Working Papers Series; N 6).
 12. Kedzierski, M. (2016). English as a medium of instruction in East Asia's higher education sector: a critical realist Cultural Political Economy analysis of underlying logics, Comparative Education, 52:3, 375-391, DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/03050068.2016.1185269>
 13. Kim, T. (2016). Internationalisation and development in East Asian higher education. Comparative education. Vol. 52, N 1. 1–7.
 14. Lee J.T. (2015) The regional dimension of education hubs: Leading and brokering geopolitics // Higher education policy. Vol. 28, N 1. 69–89.
 15. Maldonado-Maldonado, A. & Rodriguez Gómez, R. (2019). Mexico: Higher Education Under Populism. THE WORLD VIEW. A blog from the CENTER FOR INTERNATIONAL HIGHER EDUCATION. May 28.
 16. Mok, K.H. (2015). Higher education transformations for global competitiveness: Policy responses, social consequences and impact on the academic

- in Asia. Higher education policy. Vol. 28, N 1. 2015. P.1–15.
17. Page, L., Kehoe, S., Castleman, B. and Sahadewo, G. A. More than Dollars for Scholars: The Impact of the Dell Scholars Program on College Access, Persistence, and Degree Attainment. *Journal of Human Resources*. July 1, 2019. P. 683-725.
18. Smith, B. Philippine TNE: 10 universities to forge UK ties. *The PIE news – News and business analysis for professionals in international education*. 11.04. 2017.
19. Vaughan, R.P. & Walker, M. Capabilities, Values and Education Policy, *Journal of Human Development and Capabilities*: 2012, 13:3, 2012. P.495-512.
20. Zimpher, Nancy L. Higher Education Systems and the Big Rethink. *Inside Higher Ed.* (2021, March 8). Retrieved from <https://www.insidehighered.com/views/2021/03/08/reimagining-new-post-pandemic-roles-university-systems-can-play-opinion>
21. Zhou, S. & Cheung, M. Hukou system effects on migrant children's education in China: Learning from past disparities. *Internat. social work*. Vol. 60, N 6. 2017. P.1327–1342.
- profession in Asia. Higher education policy. Vol. 28, N 1. 1–15.
17. Page, L., Kehoe, S., Castleman, B. and Sahadewo, G. A. (2019). More than Dollars for Scholars: The Impact of the Dell Scholars Program on College Access, Persistence, and Degree Attainment. *Journal of Human Resources*. July 1, 54:683-725. DOI: <http://dx.doi.org/10.3368/jhr.54.3.0516.7935R1>
18. Smith, B. (2017). Philippine TNE: 10 universities to forge UK ties. *The PIE news – News and business analysis for professionals in international education*. 11.04.
19. Vaughan, R.P. & Walker, M. (2012). Capabilities, Values and Education Policy, *Journal of Human Development and Capabilities: A Multi-Disciplinary Journal for People-Centered Development*, 13:3, 495-512. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/19452829.2012.679648>
20. Zimpher, Nancy L. (2021, March 8). Higher Education Systems and the Big Rethink. *Inside Higher Ed.* <https://www.insidehighered.com/views/2021/03/08/reimagining-new-post-pandemic-roles-university-systems-can-play-opinion>
21. Zhou, S. & Cheung, M. (2017). Hukou system effects on migrant children's education in China: Learning from past disparities. *Internat. social work*. Vol. 60, N 6. 1327–1342. DOI: <https://doi.org/10.1177/0020872817725134>

Марченко Олена

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту
вул. Набережна Перемоги, 10, м. Дніпро, 49094, Україна.
e-mail: Lina728@ukr.net, тел. +38(066)1588664